

Batı İle İlişkilere Bediüzzaman'ın Yaklaşımı

Ahmet Battal

Prof. Dr. Turgut Özal Üniv. Hukuk Fakültesi

Özet

Bediüzzaman "Rüyada Bir Hitabe" başlıklı meşhur tahlilinde, İslâm ile Batı arasındaki ilişkiler hakkında önemli prensipler ortaya koymaktadır. Konu hakkında Bediüzzaman'ın Birinci Said dönemi eserlerinde ve kısmen İkinci Said dönemi eserlerinde de yine önemli değerlendirmeler vardır.

Bu makalede Bediüzzaman'ın Batı ile ilişkiler hakkındaki değerlendirmeleri ele alınacak ve tasnif edilerek incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

İslâm, Batı, medeniyet, materyalist felsefe, Medresetüzzehra

Giriş

Bediüzzaman "Rüyada Bir Hitabe" başlıklı meşhur tahlilinde, İslâm ile Batı arasındaki ilişkiler hakkında önemli prensipler ortaya koymaktadır. Konu hakkında Bediüzzaman'ın Birinci Said dönemi eserlerinde ve kısmen İkinci Said dönemi eserlerinde de yine önemli değerlendirmeler vardır.

Bu makalede Bediüzzaman'ın Batı ile ilişkiler hakkındaki değerlendirmeleri ele alınacak ve tasnif edilerek incelenecektir. Ancak önce Bediüzzaman'ın konuya yaklaşımı ile ilgili bazı temel bilgileri vermek gerekir:

Birincisi Bediüzzaman konu ile ilgili bütün kavramlara tasnifçi bir yaklaşımla bakmaktadır:

Tasnif, ana kavram olan iman ve küfür kavramından başlamaktadır: İmanın dereceleri olduğu gibi, kâfirliğin de farklı türleri ve dereceleri var-

Batı'nın İslâm dünyası üzerindeki etkisi müsbet ve menfi biçiminde sınıflandırılmaktadır. Batı'dan gelen siyasi ve kültürel cereyanlar tasnif edilmektedir.

dır. Bu farklar muhatabı anlamakta ve ona ihtiyacı olan ilaçla yaklaşmakta yardımcı olmaktadır.

Risalelerde Batı kavramı hem coğrafya ve hem de kültür olarak çeşitli alt ayrımlarla değerlendirmeye tabi tutulmaktadır: Mesela ABD ve Avrupa kıtaları ve İskandinav Ülkeleri Batı olmak yönünden genel olarak aynı kapsamda ise de her yönden ve tamamen aynı değildir. Mesela iki dünya savaşı öncesindeki Avrupa ile savaş sonrası Avrupa farklıdır. Savaş sonrasındaki Avrupa da kendi içinde farklı tutumlara ve alt kültürlerle sahiptir.

Risalelerde medeniyet unsurları da insana faydalı olanlar ve insanı insanlıktan çıkarana gibi çeşitli yönlerden tasnif edilmektedir.

Felsefe, vahiyle barışık olan ve vahye itiraz eden felsefe olarak -ve başka biçimlerde- ikiye ayrılmaktadır.

Batı'nın İslâm dünyası üzerindeki etkisi müsbet ve menfi biçiminde sınıflandırılmaktadır. Batı'dan gelen siyasi ve kültürel cereyanlar tasnif edilmektedir.

Biz de aşağıda konuya aynı yaklaşımı uygulayarak bakmaya çalışacağız.

İkincisi Bediüzzaman siyasi ve sosyal olayları değerlendirdiği eserlerini genellikle Birinci Said ya da Eski Said dönemi dediği dönemde telif etmiştir. 1925'ten sonraya tekabül eden İkinci Said döneminde telif ettiği ve asıl konusu iman esaslarının ispatı olan eserlerinin arasında yer alan bazı sosyal içerikli bahislerde de "Eski Said kafasını muvakkaten başına takıp" bakarak yazıp söylemiştir. Çok partili demokratik siyasi hayata geçiş tarihi olan 1950'den sonraki Üçüncü Said döneminde ise Birinci Said dönemi eserlerini sahiplenerek küçük ilavelerle ve değişikliklerle yeniden neşretmiştir.

Dolayısıyla Bediüzzaman'ın eserlerinde yer alan ve aşağıda inceleyeceğimiz İslâm ve Batı mukayesesi içeren bahisleri bu gözle değerlendirmekte fayda vardır.

Üçüncüsü Batı'ya bakış açısı ile ilgili olarak Bediüzzaman'ın da bir değişim geçirmiş olduğuna dikkat edilmelidir: 29. Mektup'ta İşârat-ı Seb'a başlıklı bölümdeki Yedinci İşâret'te bu değişimle ilgili olarak özetle¹ şunları söylemektedir:

Bana soruyorlar: Batı Karşısında İslâm'ı şimdi de müdafaa ediyorsun ama tarzını değiştirdin. İslâm ile Batı arasındaki mukayese ve ilişki meselesine neden artık klasik İslâm mütefekkirlerinin tarzıyla ve o tarzla hareket etmiş olan Birinci Said tarzıylalaşıyorsun?

Cevabım şudur: Hem Eski Said hem de İslâm aydınları Batı'nın silahıyla Batı'yı yenmeye çalışıyor. Bu maksatla bir desteğe ihtiyaç duyuyorlar

1. Tam metin şöyledir (Mektubat 429):

Diyorlar ki: "Senin eski zamandaki müdafaaatın ve İslâmiyet hakkındaki mücâbedâtın, şimdiki tarzda değil. Hem Avrupa'ya karşı İslâmiyeti müdafaa eden mütefekkirin tarzında gitmiyorsun. Neden Eski Said vaziyetini değiştirdin? Neden mânevî mücâhidin-i İslâmiye tarzında hareket etmiyorsun?"

Elcevap: Eski Said ile mütefekkirin kısmı, felsefe-i bezeriyenin ve hikmet-i Avrupaiyenin düsturlarını kısmen kabul edip, onların silâhlarıyla onlarla mübareze ediyorlar, bir derece onları kabul ediyorlar. Bir kısım düsturlarını, funun-u müsbete suretinde lâyetzelzel teslim ediyorlar; o suretle, İslâmiyetin hakiki kıymetini gösteremiyorlar. Adeta, kökleri çok derin zannettikleri hikmetin dallarıyla İslâmiyeti aşıyorlar, güya takviye ediyorlar. Bu tarzda galebe az olduğundan ve İslâmiyetin kıymetini bir derece tenzil etmek olduğundan, o mesleği terk ettim.

Hem bilfiil gösterdim ki, İslâmiyetin esasları o kadar derindir ki, felsefenin en derin esasları onlara yetişmez, belki sathî kalır. Otuzuncu Söz, Yirmi Dördüncü Mektup, Yirmi Dokuzuncu Söz bu hakikati bürhanlarıyla ispat ederek göstermiştir. Eski meslekte, felsefeyi derin zannedip, ahkâm-ı İslâmiyeyi zabîri telâkki edip, felsefenin dallarıyla bağlamakla durutmak ve muhafaza edilmek zannediliyordu. Halbuki, felsefenin düsturlarının ne haddi var ki onlara yetişsin?"

ve müspet bilimlerin verilerini kesin bilgi kabul ederek İslâm'ı Batı bilgisi ile takviye etmeye çalışıyorlar. Oysa İslâm'ın buna ihtiyacı yok. Bu tarzın faydası az ve İslâm'ın değerini düşürmek gibi bir zararı da var.

Ayrıca İkinci Said dönemi eserleri ile ispat ettim ki sığ zannedilen Kur'an hükümleri yeterince derindir ve derin zannedilen ama aslında çok sığ olan felsefe bilgileri ile derinleştirmeye ve takviye etmeye ihtiyacı yoktur.”

Böylece anlaşılmaktadır ki Bediüzzaman'a göre Batı'yı Batı'nın silahı ile değil İslâm'ın kendi öz silahı olan vahiy ile yenmek mümkün ve gereklidir. İkinci Said döneminde telif edilen imanî eserler bunun için de yeterlidir.

Bu girişten sonra aşağıda Batı ile ilişkiler konusu bazı başlıklar altında ele alınacaktır.

1. İslâm'ın mağlubiyeti şeklindeki musibetin mükafatı nedir?

Bediüzzaman, Birinci Dünya Savaşının sonunda gördüğü rüyada kendisinden sorulan “galip olsa idik ne olurdu, mağlup olduk ne olacak” sorusuna, sosyolojik tahlil içeren bir cevap veriyor. Özeti şöyle²:

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İslâm dünyası ve özelde Osmanlı için Batı bir rakip idi. Rekabette açık farkla önde idi. Yarışı kazanabilmemiz için rakibi taklit etmek gerekli görülüyordu. Bu sebeple bu dönemde Batı sadece taklit edilecek bir örnek idi. Neyini taklit etmek gerektiği ayrıca tartışılabilir durumda idi ama taklit isteği ve hatta mecburiyeti bu tartışmayı gündemden düşürüyor ve hatta mânâsız kılıyordu.

Birinci Dünya Savaşında mağlup olmamız gözümüzü açtı. Batı'ya yenilmemiz Batı'ya karşı “olması gereken” düşmanlık duygularımızı muhafaza etmemize yardımcı oldu. Neyini alıp neyini almayacağımız konusunda yapılması gereken ama gündemden düşmüş olan müzakere böylece mecburi hale geldi. Faydalı da oldu.

Savaşta yenen tarafta bulunmuş olsa idik yine Batı'yı yenmiş olacağımız için yanlış bir özgüvenle Batı'ya karşı gardımız düşecekti. Savaşta galip gelen Batı, sahip çıktığı veya tâbi olduğu sosyal akım itibariyle zulüm düzeninin takipçisi. Sınıf savaşlarının öne çıktığı modern dünyada zayıf ezme ve emekçiyi sömürme kurgusu üzerine kurulu olan ücretlilik (ecirlik) prensibini sürdürüyor. Oysa insanlık geldiği tekamül noktası itibariyle ücretliliği geçip malikiyet ve serbestiyet (mülkiyet ve hürriyet) devrine evriliyor. İşte biz savaşta galip gelenlerin safında olsaydık, yenmiş olacağımız bu Batı'nın zalim ve çarpık sosyal yapısını taklit ve temsil ederek İslâm dünyasına taşıyacaktık. Bu da İslâm'a fayda değil zarar verecekti.

Bu dersten çıkarılabilecek dersler neler olabilir?

Bu dersle anlaşılıyor ki Birinci Dünya Savaşındaki mağlubiyetimiz görünüşte bir musibet iken aslında bizi önemli bir musibetten muhafaza ettiği

2. Tam metin (Sünubat, 57-58):

Dedim: Devletler, milletler muharebesi, tabakat-ı beşer muharebesine terk-i mevki ediyor. Zira beşer esir olmak istemediği gibi, ecir olmak da istemez. Galip olsaydık, hasmımız ve düşmanımız elindeki cereyan-ı müstebidaneyeye, belki daha şedidâne kapılacak idik. Halbuki o cereyan hem zalimâne, hem tabiat-ı âlem-i İslâma münâfi, hem ehl-i imânın ekseriyet-i mutlakasının menfaatine mübayin, hem ömrü kısa, parçalanmaya namzettir. Eğer ona yapışsaydık, âlem-i İslâmî fitratına, tabiatına muhalif bir yola sürükleyecektik. Şu medeniyet-i habise ki, biz ondan yalnız zarar gördük. Ve nazar-ı şeriatta merdud ve seyyiati hasenatına galebe ettiğinden, maslahat-ı beşer fetvasıyla mensub ve intibab-ı beşerle mahkûm-u inkıraz, sefih, mütemerrid, gaddar, mânen vahşi bir medeniyetin himayesini Asya'da derubte edecektik.

Bediüzzaman'a göre Batı'yı Batı'nın silahı ile değil İslâm'ın kendi öz silahı olan vahiy ile yenmek mümkün ve gereklidir. İkinci Said döneminde telif edilen imanî eserler bunun için de yeterlidir.

Bediüzzaman'a
göre Batıyı taklit
İslâm'ı Batı'nın
felsefi değerleriyle
aşılama
maksadıyla
yapıldığı için
sağlıklı bir alım
biçimi değildir.
Bu yüzden de aşı
tutmamaktadır.

gibi mühim bir mükafatın başlangıcı olmaya da adaydı.

Batı'ya karşı soğuk durmak ve özüne dönmeye çalışmak biçiminde tarif edilebilecek olan bu beklentinin bilhassa 1923'ten sonra ve Lozan'la birlikte başlayan ve adına inkılaplar denilen zoraki Batılılaşma uygulamaları sebebiyle önemli ölçüde gündemden düştüğü ve hatta çeyrek yüzyıl boyunca tersine döndüğü açıktır. Öze gönüllü dönüş ancak 1950'den sonra demokrasiye geçişle birlikte mümkün olmaya başlamıştır.

2. Batı'ya toptan taklit mi, külliyen red mi?

Bediüzzaman'a göre Batıyı taklit İslâm'ı Batı'nın felsefi değerleriyle aşılama maksadıyla yapıldığı için sağlıklı bir alım biçimi değildir. Bu yüzden de aşı tutmamaktadır³.

Bediüzzaman, rüyasını naklettiği yukarıdaki metnin devamında, Batıdan alınması gerekenler konusunda bir tahlil yapıyor. Özetle şöyle⁴:

Batı'nın taklit edilebilecek ya da alınabilecek (ahzedilebilecek) değerleri de vardır. Bunları murad ederiz (isteriz). Bunlar medeniyetin güzellikleri ve insanlığa faydalı olan iyilikleridir. Ancak çimizdeki ahmak Batı mükallitleri bilhassa birinci dünya savaşı öncesinde medeniyetin günahlarını ve çirkinliklerini güzellik zannedip almaya kalktılar. Dünya savaşı, Batı medeniyetinin, içindeki yıkıcı unsurlar sebebiyle kendi kendisini yıkması sonucunu doğurdu. Böylece Batı'dan her şeyi alma fikrinin yanlış olduğu da anlaşılmuş oldu ve olacak. Medeniyetin iyilikleri ile kötülüklerinin savaşı sürüyor. İnşallah ileride İslâm'ın da desteği ile medeniyetin iyilikleri kötülüklerini bastırarak, yeryüzünü manen ve maddeten temizleyecek ve daha da önemlisi dünya barışını bu medeniyet yeniden tesis edecek.

Bu dersin bize dersi nedir?

Bu metinde verilen müjdenin tahakkuku yönünde bilhassa 1920-23 arasında önemli bazı adımlar atılmış idi. Nitekim Bediüzzaman da Hutuvat-ı Sitte'de (s. 101) Kuva-yı Milliye hareketine taraftar olanların kafasını karıştırmak için aldatmaca olarak İngilizler tarafından ortaya atılan "onlar din namına hareket etmiyorlar" hatvesine karşılık, Anadolu'da kurtuluş hareketini yapanlar için şu pozitif değerlendirmeyi yapıyor: "Bütün felâketimizin menbaı olan Avrupa muhabbetine bedel, husumetini esas tutuyorlar."

Ancak Lozan'da verilen -ve sonradan icraatlarla açığa çıkan- gizli tahhütlerin ifası kapsamında gerçekleştirilen cebri Batılılaşma uygulamaları sebebiyle müjde maalesef en az otuz yıl gecikmiş oldu. Nitekim bu sebeplerdir ki Batı medeniyeti kendi içindeki tasfiyeyi yapamadı. Hatta sulh-u umumi İkinci Dünya Savaşıyla birincisinden daha ağır bir yara aldı. Sınıf çatışmasını makul hürriyet tatbikatı içinde kaldırmayı hedefleyen sosyal

3. Sünubat s. 60'ta ilgili kısım şu şekildedir:

Alem-i İslâmın şu medeniyete karşı istinkâfî ve soğuk davranması ve kabulde ısrarlı câ-yı dikkattir. Zira istigna ve istiklâliyet hasasıyla mümtaz olan şeriatteki İlahî bidayet, Roma felsefesinin dehâsıyla aşılınmaz, imtîzaç etmez, bel' olunmaz, tâbî olmaz.

4. Tam metin (Sünubat 58):

Bizim muradımız, medeniyetin mehasini ve beşere menfaati bulunan iyiliklerdir. Yoksa, medeniyetin günahları, seyyiatları değil ki, ahmaklar o seyyiatları, o sefahetleri mebasin zannedip taklit edip, malımız harap ettiler. Medeniyetin günahları, iyiliklerine galebe edip, seyyiatı hasenatına racih gelmekle, beşer iki Harb-i Umumi ile iki deşetli tokat yeyip, o günahkâr medeniyeti zir ü zeber edip öyle bir kustu ki, yeryüzünü kanla bulastırıldı. İnşallah, istikbaldeki İslâmîyetin kuvvetiyle, medeniyetin mehasini galebe edecek, zemin yüzünü pisliklerden temizleyecek, sulh-u umumiyi de temin edecek.

devlet uygulamaları önce hürriyet düşmanı sosyalizme (faşizme ve nasyonal sosyalizme) ve oradan da din ve mukaddesat düşmanı komünizme evrildi.

İslâm ile Batı arasında doğru alışveriş ve işbirliği, savaşlar ve iki kutuplu dünya anlayışı sebebiyle sağlanamadı. Bu durum İslâm'ın yayılmasını da Batı'nın hakiki mutluluğunu da engelledi. Şöyle ki;

Uzun yıllar boyunca, iki yönlü iki kötülük yaşandı: Bir yanda komünizmin baskısından korkutulan Batı bloku mensubu Batılılar siyasi sistem olarak kapitalizme mahkûm bırakıldı ve onun felsefi temeli olan liberal materyalizmin ya da materyalist liberalizmin pençesinde kıvrandı. Diğer yanda da Doğu Avrupalı Batılılar kapitalist sömürü öcüsü korkusuyla hem komünist zulme mahkûm edildi ve hem de komünizmin felsefi temeli olan marksist diyalektik materyalizmle mahvedildi.

Böylece bir taşla iki kuş vuruldu: Birincisi; iki taraf da İslâm'ın güzelliklerinden uzak tutuldu. İkinci olarak; İslâm da Batı'dan alınması gereken doğru değerlerden mahrum bırakıldı.

3. AB-Türkiye ilişkileri; kim ne alıcı, kim ne verici?

Kanaatimizce yukarıdaki metinde İslâm'ın Batı medeniyetine verebilecekleri hakkında da önemli bir ipucu var. "İstikbaldeki İslâm'ın kuvveti" ile anlaşılması gereken ilk şey şudur:

İslâm dünyası önce kendi içinde toparlanıp kendi arasındaki hürriyeti, ittifadı ve uhuvveti temin etmeli ve böylece doğru İslâmiyet'i ve İslâmiyet'e layık doğruluğu bizzat yaşayarak Batı'ya da göstermelidir.

Bu sebeptendir ki Türkiye'nin Avrupa Birliği gibi müspet medeniyet projelerine dahil olması aslında siyasi ve bilhassa iktisadi açıdan "alıcı olmak" için değil vahyin sahih versiyonunu yaşayarak tebliğ ve İslâm'ı temsil hususunda "verici olmak" yönünden önemli ve değerlidir.

Hicrette olanı hatırlayalım: Mekkeli mazlum mü'minler, ekseriyeti fit-raten Müslüman olan ve adeta kaderin sevgiyle Müslümanları tanımayı ve Müslüman olmayı bekleyen medeni bir toplum olan Medinelilerin arasına karıştılar. İhlaslı hâl ve tavırlarıyla, söyleyerek değil yaşayarak, onlara İslâm'ı gösterdiler ve Müslüman olmalarına vesile oldular.

İşte Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci eğer onurlu ve doğru bir süreç olarak sürdürülürse bu hicrete benzer olabilir.

Ancak maalesef ülkemizde bu süreç Türkiye'nin bilhassa iktisadi olarak alıcı olmak istediği ama AB'nin de Türkiye'yi iktisadi menfaati bizimle paylaşmaya yanaşmadığı için reddettiği bir süreç olarak görülüp gösterilmeye başlandı. Bilhassa demokratikleşme ve özgürlükler hususunda AB'ye ihtiyacımız kalmadı ya da zaten yoktu denilmeye başlandı. Bunun da sonucunda kamuoyunun ve bilhassa dinî grupların AB sürecine ilişkin olumlu yaklaşımı önemli ölçüde bozuldu.

AB sürecinin doğru zemine yeniden oturması ve hızlanması kanaatimizce hem AB'de ve hem de Türkiye'de dindar demokratların iktidara gelmesi ve iktidarda kalması ile doğrudan ilgili hale gelmiştir.

4. Neye husumet, kime muhabbet?

Bediüzzaman, rüyanın bir yerinde (s. 62) Batı ile ilişkilerde muhabbet

İslâm dünyası önce kendi içinde toparlanıp kendi arasındaki hürriyeti, ittifadı ve uhuvveti temin etmeli ve böylece doğru İslâmiyet'i ve İslâmiyet'e layık doğruluğu bizzat yaşayarak Batı'ya da göstermelidir.

Batı medeniyetinin menfi yönüne ve "Batılılaşma fikri"ne düşman olmak ile, bir küll olarak Batı'ya ve Batı insanına külliyen düşman olmak arasında fark vardır.

(dostluk) ve husumet (düşmanlık) duyguları açısından da önemli bir prensip ortaya koymaktadır:

"Şark husumeti, İslâm inkişafını boğuyordu; zâil oldu ve olmalı. Garp husumeti, İslâmın ittihadına, uhuvvetin inkişafına en müessir sebeptir; bâkî kalmalı."

Bu cümle şu şekilde açıklanabilir: Osmanlıdaki Müslümanların ve entelektüellerin kendi ülkesi içindeki ve daha doğudaki ve güneydeki Müslümanlara, bilhassa milliyetçi saiklerle beslediği husumet duygusu ittihadı engel oluyordu ve İslâm'ın gelişmesini de engelliyordu. Bu duygu sona ermeliydi ve birinci dünya savaşıyla birlikte İnşallah sona erdi. Müslümanların Batı'ya duyduğu husumet ise ittihadı (Batı'ya karşı yekvücut olma isteğini) ve Müslümanlar arasında ittihadın ön şartı olan uhuvveti (kardeşlik duygusunun pekişmesini) sağlayacağından faydalıdır, kalmalıdır.

Nitekim Bediüzzaman, Eski Said döneminde telif etmiş olduğu (ve İkinci Said döneminde telif ettiği Sözlere isimli kitabının sonuna bir kısmını koyduğu) Lemaat adlı eserinde bu cümleyi şu şekilde açıklamaktadır⁵:

İslâm'ın Batı karşısında geri kalmış görünmesinin sebebi nedir diye sorulacak olursa, cevabım şudur: Sebep Batı'yı kötü bir saikle güzel görmemiz ve sevmemizdir. Biz yüzümüzü Batı'ya dönünce İslâmiyet güneşi de batmaya başladı. Muhabbeti harice ve batıya yöneltmekle ve husumeti (düşmanlığı) içimize çevirmekle hata ettik. Düştük. Kalkmak için bu ikisinin yönünü değiştirmemiz lazım. Ne zaman ki Batı düşmanlığı ile yeniden yüzümüzü Şarka dönersek, İslâm güneşinden ışığını alan, sembolü hilal olan ve adına İslâm hakimiyet alanı denilen kameri (ay) yeniden göreceğiz.

5. Batı'ya husumet Batı insanını da kapsar mı?

Batı medeniyetinin menfi yönüne ve "Batılılaşma fikri"ne düşman olmak ile, bir küll olarak Batı'ya ve Batı insanına külliyen düşman olmak arasında fark vardır ve olmalıdır. İkincisi elbette yanlıştır. Peki sınır ve ölçü nedir?

Bediüzzaman'ın eserlerinde yer alan bilgiler ve kanaatler içinde son yıllarda en çok tartışma konusu yapılanı, bilhassa Müslüman olmayanların da bazı şartlarla cennete girebilecekleri yolundaki açıklamalarıdır.

Bu açıklamalar esasen dinin temel kuralları ile çelişmediği gibi yeni bilgiler de değildir. Meselenin dinî hükmü ve delilleri bu makalenin ilgi alanında değildir. Ancak konunun Batı ile ilişkiler boyutu önemlidir.

Nerede olursa olsun masum masumdur. "Allah'ın rahmetinden fazla rahmet rahmet değildir" kuralını bilen ve eserlerinde bilhassa öğreten bir İslâm müceddidinin, hak etmeyi, malik-i yevmiddine (din gününün, cennetin ve cehennemın sahibine) rağmen onun cennetine -haşa- göndermeye çalışması söz konusu edilemeyeceğine göre Batı insanı ile ilgili şefkat hissi ve dersi aslında Batı ile alışverişte ve ilişkilerde de önemli bir ipucudur.

5. Tam metin (Lemaat, 375)

Eğer desen: "Nedendir, İslâmiyet pek garib düştü de zayıf oldu, izzeti gaib oldu, saadeti âfile tâlî'le gurub etti, yıldız tulu' etmedi?" Derim: "Onun sebebi garba karşı istisân, muhabbetimiz oldu. Biz menhûs bir muhabbetle garba teveccüh ettik. Şems-i İslâmiyet'i de gurûba yüz tutturduk. Garbdan şedid nefretle ne vakit yüz çevirip şarka bir muhabbetle cidden teveccüh ettik, sevk-i İslâmiyet kameri işrâk eder. İslâmiyet şemsinden nûru alır, dağıtır. Hilâli teallî eder. Aldandık, hata ettik. Muhabbeti bârişte, husumeti dâbilde sarf ettik. Hem de düştük, kalkmak için lâzımdır, bunları becâyî etmek. Hata ettik de gördük."

6. Müslüman olmayı sevmek mümkün mü?

Osmanlı'nın son döneminde yapılan Anayasal düzenlemelerle cemiyetteki azınlıklara sosyal ve siyasal haklarının verilmesinin yolu açılmıştır. Bediüzzaman da "komşuluk dostluğun komşusudur" diyerek, dostluğa zaten dinen de mecbur olduğumuzu, bunun kanunen teyit edilmesinin dine aykırı olmadığını açıklamıştır.

Anayasalı yeni siyasi rejim din adamlarınca da eleştirilmiş, eleştiriler bil-hassa Kur'an'da Maide Suresinin "Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin" mealindeki 51. ayetine dayandırılmıştır. Bu itirazlara cevabında⁶ bu ayeti de tefsir eden Bediüzzaman, özetle, ayetin Müslüman olmayanların dinlerini ve dinlerinden kaynaklanan sıfatlarını sevmeyi yasakladığını, diğer olumlu sıfatları sebebiyle sevmenin ve dost olmanın dine aykırı olmadığını açıklamıştır.

7. Medeniyet unsurları ve Batı'dan alınabilecekler

Bu başlıkta öncelikle Batı'nın ilminin, kültürünün ve medeniyetinin bölünemez bir bütün olduğu ve ayırım yapılmadan alınması gerektiği düşüncesine de temas etmek gerekir.

"Ya hep ya hiç, aksi mümkün değil" şeklinde özetlenebilecek olan bu fikir aslında kendi içinde çelişkilidir.

Bu konuda tipik örnek kol saati ve kullanım biçimidir. Sağ eli kullanmanın sünnet olduğu düşüncesiyle kol saatinin sağ kola takılmasının uygun olacağı ve fakat imalatçıların saati sol kola göre yaptığı, dolayısıyla "ya sol kola tak ya da hiç takma" sonucunun ortaya çıktığını ifade edilmektedir. Gerçekten ilk bakışta kol saati dinin takvasına uymamaktadır.

Ancak icatçıların ve imalatçıların yaptığı tercih, bilinçli olmasa da sünnete uygundur. Zira saatlerin sol kola takılacak şekilde üretilmesinin sebebi, hem saat kurma ve saat ayar düğmesinin çalıştırılabilmesi için ve hem de saatin takıp çıkarılması için sağ elin kullanılmasının daha isabetli bir tercih olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer ifadeyle saat sola takıldığında sağ el ile kullanılmaktadır.

Aynı durum araç direksiyonunun solda olmasında da geçerlidir. Bu kullanım biçiminde, vites ve diğer her şey için aktif kullanılan el sağ eldir.

O halde sonuç olarak bu tür problemleri basit yaklaşımlarla çözümlenmeye çalışmak mânâsızdır.

Nitekim Bediüzzaman Münazarat'ta yer alan ve yukarıdaki dipnotta aynen aktardığımız cevabında bu hususa da ışık tutan bir tasnif yapmaktadır.

6. Tam metin (Münazarat, 70):

Delil kat'ıyyü'l-mettin olduğu gibi, kat'ıyyü'd-delâlet olmak gerektir. Halbuki tevil ve ihtimalin mecdli vardır. Zira, nehy-i Kur'ânî amm değildir, mutlak ise, takyid olunabilir. Zaman bir büyük müfessirdir; kaydını izhar etse, itiraz olunmaz. Hem de hüküm müstak üzerine olsa, me'haz-ı iştikak, illet-i hüküm gösterir. Demek bu nehy, Yahudi ve Nasara ile Yahudiyet ve Nasraniyet olan aynaları basebiyledir.

Hem de bir adam zâtı için sevilmex. Belki mubabbet, sıfat veya san'atı içindir. Öyleyse herbir Müslümanın herbir sıfatı Müslüman olması lâzım olmadığı gibi, herbir kâfirin dahi bütün sıfat ve san'atları kâfir olmak lâzım gelmez. Binaenaleyh, Müslüman olan bir sıfatı veya bir san'atı, istibsan etmekle iktibas etmek neden câiz olmasın? Ehl-i kitaptan bir haremim olsa elbette seveceksin!

Saniyen: Zaman-ı Saadette bir inkılâb-ı azlîm-i dîni vücûda geldi. Bütün ezhânı nokta-i dine fevridiğinden, bütün mubabbet ve adaveti o noktada toplayıp mubabbet ve adavet ederlerdi. Onun için, gayr-ı müslimlere olan mubabbetten nıfak kokusu geliyordu. Lâkin, şimdi âlemdeki bir inkılâb-ı actb-i medeni ve dünyevîdir. Bütün ezhânı zaft ve bütün ukulü meşgul eden nokta-i medeniyet, terakki ve dünyadır. Zaten onların ekserisi, dinlerine o kadar mukayyed değildirler. Binaenaleyh, onlarla dost olmamız, medeniyet ve terakkilerini istibsan ile iktibas etmektir. Ve her saadette dünyeviyenin esas olan âşâyışı mubafazadır. İşte bu dostluk, kat'iyen nehy-i Kur'ânide dahil değildir.

Bediüzzaman,
özetle, ayetin
Müslüman
olmayanların
dinlerini ve
dinlerinden
kaynaklanan
sıfatlarını sevmeyi
yasakladığını,
diğer olumlu
sıfatları sebebiyle
sevmenin ve dost
olmanın dine
aykırı olmadığını
açıklamıştır.

Batılılardan ve genel olarak İslâm dışından ancak müspet bilimler de denilen maddî ilimlerin neticesi olan bilgiler alınabilir.

Kısaca şöyle:

İnsanlar bizzât kendisi olduğu için sevilmez. Zira bir zatın kişiliğini oluşturan onun sıfatları ve sanat ve maharetidir. Hem de her bir Müslümanın her bir sıfatının Müslüman sıfatı olması lâzım olmadığı gibi, her bir kâfirin dahi bütün sıfat ve san'atlarının kâfirce olması lâzım gelmez. O halde, inancı itibariyle kafir olan bir kişide bulunan ve Müslümanca olan bir sıfatı veya san'atındaki güzelliği ve özelliği görüp beğenip taklit etmek de caizdir. Nitekim fıkıh da bir Müslüman erkeğin Hıristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenmesine izin verdiğine göre ehl-i kitaptan bir hanımı olanın hanımını sevmesine de mani yoktur. Zira bu sevgi o hanımın dinine değil diğer sıfatlarına ve maharetlerine yönelik olacaktır.

Öte yandan günümüzde dünyada bir medeniyet inkılabı yaşanıyor. Herkesin zihninde ve fikrinde dünyayı kazanmak ve daha rahat yaşamak öncelikli hale gelmiş. Batıların dine bağlılığı da azalmış. O halde Müslüman olmayanlarla, onların medeniyet ve ilerlemelerindeki güzellikleri görmek ve iktibas etmek amacıyla dost olmamızın dinen mahzuru yoktur.

Bu dersin dersi şudur:

İçtihatla, kıyas gibi istihsan da bir metoddur. İstihsan, dine aykırı olmayan bir yeniliği ve güzelliği Müslüman olmayanlardan öğrenip adapte etmek demektir. Önemli olan dinin esaslarından taviz verilip verilmediğidir. Zira dinin esasları içtihatla ya da taklitle değiştirilemez.

8. İlim almanın sınırları

Peygamberimizin "İlim Çin'de de olsa arayınız, alınız" Hadisi ilmin sınır tanımazlığını ve ilmi iktibas etmekte çekinmenin yanlış olduğunu anlatır. Ancak bu hadisteki ilim ile neyin kastedildiği müzakereye muhtaçtır.

Bediüzzaman Batı'nın ilmini almakla ilgili değerlendirmeye geçmeden önce bir ilim tasnifi ve öncelik sıralaması yapmaktadır. Kısaca şöyle ifade edilebilir⁷:

İlim denilince önce akla iman ilmi gelmelidir. Bunun kaynağı bellidir, vahiy kafidir. İyi insan olma ve salih amel yapma kuralları ise ikinci sırada gelir. Burada da yine Kur'an ve sünnet yeterlidir.

Batılılardan ve genel olarak İslâm dışından ancak müspet bilimler de denilen maddî ilimlerin neticesi olan bilgiler alınabilir. Bunlar da iki kısım: Güzeli sanatları, endüstriyel sanatları geliştiren ve kalkınmaya katkı yapan bilgileri almak gereklidir. Gayrimeşru eğlence ve günahkârlık mânâsındaki sefahati öğreten bilgiler ise zararlıdır, uzak durulmalıdır.

Yine diğer bir yerde, Batı'dan alınabilecekler hususunda özetle şu açıklamalar yer almaktadır. (Bir hususa dikkat çekelim: Metinde geçen "fünûn", fen kelimesinin çoğuludur. Bu kelime güncel bilim tasnifinde sosyal'in zıddını ifade eder. Oysa fūnūn, bu günkü "fenler" kelimesinden farklı olarak, eski dilde, bilim dallarının tümünü ifade etmektedir)⁸:

"İyiye al kötüyü terk et" kuralını uygulamalı, milli değerlerimize aykırı ve

7. Tam metin (Mesnevi-i Nuriye, 98):
İ'lem eyyübe'l-aziz! İmana ait bilgilerden sonra en lâzım ve en mübim a'mâl-i salıbadır. Salih amel ise, maddî ve mânevî hukuk-u ibâda tecavüz etmemekle, hukukullahı da bibakkın ifa etmekten ibarettir. Ecnabilerden alınan maddî bilgiler, san'at ve terakkiyata âit ise, lâzımdır. Sefahete dair ise muzırdır.

bize yakışmayacak şeylerden uzak durmalıyız.

Yabancılardan, medeniyette ilerlememize yardım edecek bilimsel bilgileri ve sanayi bilgilerini elbette alacağız.

Buna karşılık medeniyetin günahlarını ve çirkinliklerini almamalıyız. Bu çirkinlikler ecnebilere onların güzelliklerinin arasında serpiştirilmiş halde durduğu için onlarda çok göze batmıyor olabilir ama biz alırsak sadece bunları almayı başarmış olacağımız için menfi etkisi büyük olacak, çok göze batacak, hiç yakışmayacak.

Üstelik de alacağımız bu çirkinlikler, Kur'an'ın asırları aşan gençliği-ne dayanan medeniyetimizin Kur'an'dan kopmasına ve yaşlanmasına sebep olacaktır.

Medeniyeti kabul ve taklit etmek hususunda Japonların tarzını uygulamalıyız. Onlar Avrupa'dan medeniyetin güzelliklerini aldılar ama her kavmin kendi milli hayatını devam ettirmesinin ön şartı olan milli ve dinî örf ve adetlerini de muhafaza ettiler. Bizim örfümüz İslâm'dan beslendiği için örfümüze sarılmak bizim için hem dinen hem milliyeten gereklidir.

Bu dersten alınacak derslere gelince:

Japonları taklit etme/etmeme konusunda en esaslı örneklerden biri alfabesidir.

Bizim dilimizin ve kültürümüzün içerdiği kelimelerin çoğu dinî literatüre aittir ve Kur'an dilidir. Kur'an dilinin Latin harfleriyle yazılması, takip zorluğuna ve mânâ kaybına sebep olmaktadır. Osmanlı Türkçesi için ilave harflerle zenginleştirilmiş bir Arap alfabesi versiyonu olan ve Kur'anın mu-kaddes olan Arapça metnini doğru okumayı da sağlayan Osmanlı Alfabe-sinin yerine Latin alfabesinin bir versiyonunun üstelik "Türk Alfabesidir!" denilerek zorla dayatılmasının dinî ve milli kültürümüzde yaptığı tahribata dikkat çekmekle yetiniriz.

Bu bağlamda, Bediüzzaman'ın kendisine ve millete zorla dayatılan Latinî harfleri "lâdinî haruf" olarak nitelediğini ve öğrenmeyi ya da kullanmayı reddettiğini hatırlatalım. (Bediüzzaman gibi kuvvetli hafızaya sahip biri için, Latin harflerini öğrenmek en çok dakikalar alabilecek bir iştir. Ayrıca kendisinin, bu harflere, ülkemizdeki harf inkılabından çok önce, ilk gençlik yıllarında ve en geç Batı seyahatlerinde aşına olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Buna rağmen bu harfleri harf inkılabından sonra okumayı ve kullanmayı reddetmesinin sebeplerini de dikkate almakta fayda vardır.

Medeniyeti kabul ve taklit etmek hususunda Japonların tarzını uygulamalıyız. Onlar Avrupa'dan medeniyetin güzelliklerini aldılar ama her kavmin kendi milli hayatını devam ettirmesinin ön şartı olan milli ve dinî örf ve adetlerini de muhafaza ettiler.

8. Tam metin (Divan-ı Harb-i Örfî 78-79):

Biz millet-i Osmaniyeye erkeğiz. Kamet-i merdane-i istidad-ı milliyemize kadınların libası gibi süslü sefahet ve hevesat ve israfat yakışmıyor. Binaenaleyh, aldanmayalım. "Huz mâ safâ, da' mâ keder" (İyi olanı al, kötüyü terk et) kaidesini düsturu'l-amel yapalım. Şöyle ki:

Ecnebiyede terakkiyat-ı medeniyeye yardım edecek noktaları (fünun ve sanayi gibi) maalmemnuniye alacağız. Amma medeniyetin zünub ve mesavisi olarak bazı âdât ve ablâk-ı seyyie ki, ecnebilere mebasin-i medeniyeye kesirresile muhat olduğu için çirkinliğini o kadar göstermiyor. Biz ise, aldığımız vakit su-i talih cihetiyle ve su-i intibah tarikiyle müşkilül-tahsil mebasin-i medeniyeti terk edip, çocuk gibi heva ve hevese muvafık zünub-u medeniyete kesh ettiğimizden, mubannes gibi (yani kadınlaşmış erkek gibi) veya müterecile gibi (yani erkekleşmiş kadın gibi) oluruz. Kadın, erkek gibi giyince maskara olur. Erkek, kadın gibi süslense mubannesliktir, yakışmaz. Mert ve alibimmet, zib ü ziverle muzabraf cilveli hanım gibi olmamalı.

Elbası: Zünub ve mesâvât-i medeniyeti, hudud-u hürriyet ve medeniyetimize girmekten seyf-i şeriatla yasak edeceğiz. Tâ ki, medeniyetimizin gençliği ve şebabeti, zülâl-i aynül-hayat-ı şeriatla muhafaza olsun. Kesb-i medeniyette Japonlara iktida bize lâzımdır ki, onlar Avrupa'dan mebasin-i medeniyeti almakla beraber, her kavmin mâye-i bekası olan âdât-ı milliyelerini muhafaza ettiler. Bizim âdât-ı milliyemiz İslamiyette nefvünema bulunduğu için, iki cibetle sarılmak zaruridir.

Bediüzzaman'ın
Kur'an
medeniyetiyle
mukayesede
muhatası,
medeniyetin
güzelliklerini ve
 faydalı ilimleri
 içermeyen ve
 faydasız ve
 zararlı felsefeyi
 ve faydasız ve
 günaha çağırıcı
 yanlış medeniyeti
 elinde tutan ikinci
 Avrupa'dır.

9. İki Batı fikri ve Batı tasnifinin çıktıkları

Bediüzzaman, girişte de atf yaptığımız üzere, nihai planda İslâm'ın Batı ile yarıştan vazgeçerek kendi kendisi ile yarışını (tekamülünü) sürdürmesi ve bu iç yarışta Batı'nın bazı değerlerini de istihsan ile iktibas edip alarak yoluna devam etmesi gerektiği düşüncesindedir.

Alınması gereken değerlerin neler olduğu ve neden alınması gerektiği konusunda Risalelerde yer alan en önemli değerlendirmelerden biri On yedinci Lem'a'daki Beşinci Nota'nın girişindedir.

Bu bahiste Bediüzzaman Kur'an medeniyeti ile Batı (Avrupa) medeniyetini ve felsefesini karşılaştırarak Kur'an medeniyetinin hak ve üstün olduğunu ispat etmektedir.

Ancak Bediüzzaman asıl konuya girmeden önce yine bir tasnif yapmakta, tasnife geçmeden önce de bu bahsi kaleme almasının sebebinin açıklanmaktadır. Özetle şöyle⁹:

Yeni Said imanî tefekkür ile meşgul olduğunda, Eski Said döneminde Avrupa'nın ilim ve medeniyette ulaştığı ileri seviyeyi görmüş olmasından dolayı zihnine yerleşmiş olan bilgiler Kur'an'ın Batı karşısında üstünlüğü hususundaki kesin kanaatine bir tür engel oluşturuyordu. Yeni Said de mecburen zihnini temizlemeye, Avrupa'nın lehinde görüş beyan eden nefsanî duygularını susturmaya ve böylece içi süs sonu pis felsefi düşünceleri ve günahkâr medeniyeti zihninin önünden kaldırmaya çalışıyordu. Bu maksatla Batı medeniyeti ile Kur'an medeniyetini mukayese eden bu metni kaleme aldı.

Ancak yanlış anlaşılmasın:

İki ayrı Avrupa vardır.

Birincisi gerçek Hıristiyanlıktan aldığı feyiz ve manevi destekle insanlığın sosyal hayatı için faydalı san'atları ve adalet ve hakkaniyete hizmet eden bilimleri geliştiren ve takip eden Birinci Avrupa'dır.

İkincisi ise materyalist felsefenin gösterdiği karanlık yoldan gittiği için medeniyetin günah ve kötülüklerini güzellik zannederek insanlığı günahkarlığa ve dalalete sevkeden ikinci Avrupa'dır.

Bediüzzaman'ın Kur'an medeniyetiyle mukayesede muhatası, medeniyetin güzelliklerini ve faydalı ilimleri içermeyen ve faydasız ve zararlı felsefeyi ve faydasız ve günaha çağırıcı yanlış medeniyeti elinde tutan ikinci Avrupa'dır. (Bediüzzaman bu medeniyete "mimsiz medeniyet" demektedir. Osmanlı alfabesiyle yazılan medeniyetin başındaki mim/me harfi kaldırıldığında geriye den'iyyet/alçaklık kalmaktadır).

Bu tasniften alınacak ders şudur:

9. Tam metin (Lem'alar, 119):

Şu notada, Avrupa fununu ve medeniyeti, Eski Said'in fikrinde bir derece yerleştiği için, Yeni Said harekât-ı fikriyede seyrettiği zaman, Avrupa'nın funun ve medeniyeti o seyahat-i kalbiyede emrâz-ı kalbiyeye inkılâp ederek ziyade müşkilata medar olduğundan, bilmecburîye, Yeni Said zihnini silkeleyip, muzabraf felsefeyi ve sefih medeniyeti almak isterken, kendi rubunda Avrupa'nın lehinde şehadet eden hissîyat-ı nefsanîyeyi susturmak için, Avrupa'nın şabs-ı mânevîsi ile bir cihette gayet kısa, bir cihette uzun, gelecek muhavereye mecbur olmuştur.

Yanlış anlaşılmasın, Avrupa ikidir. Birisi, İsevîlik din-i hakikîsinden aldığı feyizle hayat-ı içtimaiye-i beşerîyeye nefis san'atları ve adalet ve hakkaniyete hizmet eden fununları takip eden bu birinci Avrupa'ya hitap etmiyorum. Belki, felsefe-i tabiiyenin zulmetiyle, medeniyetin seyyiâtını mebdâsin zannederek beşeri sefâhete ve dalâlete sevk eden bozulmuş ikinci Avrupa'ya hitap ediyorum. Şöyle ki:

O zaman, o seyahat-i rubiyede, mebdâsin-i medeniyet ve funun-u nâfiadan başka olan mâlîyânî ve muzır felsefeyi ve muzır ve sefih medeniyeti elinde tutan Avrupa'nın şabs-ı mânevîsine karşı demiştik:

Bil, ey ikinci Avrupa! Sen sağ elinle sakım ve dalâletli bir felsefeyi ve sol elinle sefih ve muzır bir medeniyeti tutup dâvâ edersin ki, "Beşerin saadeti bu ikisyledir." Senin bu iki elin kırılınsın ve şu iki pis hediye senin başını yesin ve yiyecek!

Batı medeniyetinin unsurlarının teknik unsurlar ve sosyal/kültürel unsurlar şeklinde ikiye ayrılması doğru olmadığı gibi gerekli de değildir. Batı'dan alınabilecekler de teknik alana inhisar ettirilmemelidir. Sosyal medeniyet unsurları da en azından teknik medeniyet unsurları kadar faydalı olabilir. Önemli olan bu unsurların nereden kaynaklandığı ve neye hizmet ettiğidir. Vahiyden kaynaklanan, insanın insanlığına yardımcı olan ve toplum ve devletin adaletine hizmet eden unsurlar iyidir. Nefis ve şeytana hizmet isteğinden kaynaklanan ve insanı Allah'tan uzaklaştırarak bencilleştirip anarşistleştiren ve günaha sokan unsurlar ise kötüdür.

Bediüzzaman Divan-ı Harb-i Örfî isimli eserinde bu sosyal medeniyet unsurlarından biri olan ilim ve marifeti, bilhassa İslâm toplumunun ve devletin ömrünü kıyamete kadar uzatacağı için önemli ve gerekli görmekte-
dir¹⁰. Özeti şöyle:

Medeniyetin dünyayı kuşattığı bu zamanda âleme hükmeden asıl unsur ilim ve marifettir. Bu ikilinin kaynağı medeniyettir, gelişip çoğalmak en önemli özelliğidir, ömrü de ebedidir. Dolayısıyla ilim ve marifet bir devletin hayat ve idare kaynağı olduğunda o devlet tabii ve fitri ömürden ve dolayısıyla ecelden kurtulacak, ilme ve irfana istinad eden devlet dünya yaşadıkça ayakta kalacaktır. Avrupa kitabının sayfeleri yani Avrupa'da ilme istinat eden devletlerin kudreti bu tesbitin doğruluğunun delilleridir.

O halde adalete ve hakkaniyete hizmet eden yani ferde ve cemiyete faydalı ilim nerede olursa olsun ve kim tarafından üretilirse üretilsin, alınmalıdır.

Ayrıca bilinmelidir ki ilim insanlığın ortak malıdır ve İslâm'ın mahsulüdür. Bediüzzaman Hutbe-i Şamiye'de ve Münazarat'ta bu hususta özetle şunları söylemektedir¹¹:

Üzülerek söyleyelim ki yabancıların bir kısmı bir yandan bizim öz varlığımız olan kıymetleri ve hatta vatanımızı bizden ucuza aldılar. Diğer yandan da yüksek ahlakımızı ve ahlakımızın neticesi olan ve sosyal hayata temas eden bazı seciyelerimizi alıp kendi ilerlemeleri için basamak olarak kullandılar. Bize de bedel olarak kendi kötü ahlaklarını ve fena seciyelerini verdiler.

Benzer bir değerlendirme Bediüzzaman'ın ilk dönem eserlerinin derlendiği Asar-ı Bediyye'deki Makalat'ta özetle şu şekilde yer almaktadır¹²:

10. Tam metin (Divan- Harb-i Örfî, 82):

Tasallut-u medeniyetin zamanında âlemin hükümrânı ilim ve marifettir. Müvellidi medeniyet; ve şamî tezayüd; ve ömrü ebedî olduğundan herbangi devletin hayat ve müdebbiri olmuşa, o hükümeti kendi gibi kayd-ı ömr-ü tabiiden ve ecel-i inkırazdan tablis ve küre-i arz kadar yaşamasına istidat vermiş. Kitab-ı Avrupa sahâifî bunu alenen gösteriyor.

11. Tam metin (Hutbe-i Şamiye, 63):

Bunu da teessüf ve teallümle size beyan ediyorum ki: Ecnebilere bir kısmı, nasıl kıymetler malımız ve vatanlarımızı bizden aldılar, onun bedeline çürük bir fiyat verdiler. Aynen öyle de, yüksek ahlakımızı ve yüksek ahlakımızdan çıkan ve hayat-ı içtimaiyeye temas eden seciyelerimizin bir kısmını da bizden aldılar, terakkilerine medar ettiler. Ve onun fiyatı olarak bize verdikleri, sefibane ahlak-ı seyyieleridir, sefibane seciyeleridir.

Tam metin (Münazarat, 100):

Maatteessüf, güzel şeylerimiz gayr-ı müslimler eline geçtiği gibi, güzel olan ahlaklarımızı da yine gayr-ı müslimler çalmışlar. Güya bir kısım içtimai ahlak-ı âliyemiz yanımızda revaç bulmadığından, bize darılıp onlara gitmiş. Ve onların bir kısım rezâilî, kendileri içinde çok revaç bulmadığından cehaletimizin pazarına getirilmiş.

12. Tam metin (Asar-ı Bediyye-Makalatı, 500):

Avrupa'dan mehasin-i medeniyetin iktibâsına muhtâcız. Hâlbuki medeniyetin mehasiniyle berâber, mesâvisi de terakkî ve en garib ve aldatıcı bir sûrete girmiş. Bu seyyiâtın en fenâsı ve medeniyetin muharribi ve bâr-i girânı, sefâbet ve havâyic-i gayr-ı zarûrîde istîfât ve maîyetteki müdhiş müsâvâtıdır. Bindenaleyh, mehasinle berâber seyyiât da medeniyetimiz içine sokulmamak için bize öyle bir kanun-u hâkim ve mümeyyiz lâzım ki, bevâ ve bevase galebetsin. Zira bizde çocukluk tabiatı var.

Adalet ve
hakkaniyete
hizmet eden yani
ferde ve cemiyete
faydalı ilim nerede
olursa olsun ve
kim tarafından
üretilirse
üretilsin,
alınmalıdır.

Kur'an'da üç
ayrı ayet Allah'ın
indirdikleri ile
hükmetmeyi
emretmekte
ve aksine
davrananları
kâfir, fasık ve
zalimlerin "ta
kendileri" olarak
zikretmektedir.

Avrupa'dan medeniyetin sadece iyi yönlerini almamız lazımdı. Maalesef terakki kılıfı altında iyi yönlerinin arasına karışan kötü yönlerini de almışız. Bu kötülüklerin en kötüsü de medeniyeti kendi içinde yıkacak olan sefahet (günahlar), zaruri olmayan ihtiyaçlar üzerinden israf niteliğinde harcamalar ve gelir dağılımındaki müthiş eşitsizliklerdir. Bu kötülüklerin iyiliklerin arasına karışıp medeniyetimize girmesini engellemeye sosyal yapımız yeterli değil. Dolayısıyla bunun için bize ayırt edici ve engelleyici kanunlar lazım.

10. Ahkâmda Avrupa'ya dilencilik yasağı ve kapsamı

Batı'dan alınabilecekler arasında sosyal medeniyet unsurları da var kabul edilince hukukta iktibas (resepsiyon) meselelerinin, Sultan Kanuni Süleyman'dan bu yana kanunlaştırma hareketleri ve bilhassa 1925'ten itibaren hukuk alanında yapılan devrim niteliğindeki iktibasların de değerlendirilmesi gerekir.

Kur'an'da üç ayrı ayet Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyi emretmekte ve aksine davrananları kâfir, fasık ve zalimlerin "ta kendileri" olarak zikretmektedir.

Bediüzzaman da bu ayetlerin hükmünü tekrar mânâsında olmak üzere *Divan-ı Harb-i Örfî*de (s. 65) "On üç asır evvel şeriat-ı garrâ teessüs ettiğinden, ahkâmda (hukuk ve hükümde) Avrupa'ya dilencilik etmek, din-i İslâma büyük bir cinayettir. Ve şimale müteveccihen namaz kılmak gibidir" demektedir.

Ayrıca Bediüzzaman *Sikke-i Tasdik-i Gaybi* adlı eserinde (s. 143) Osmanlı'nın son döneminde Meşihat-ı İslâmiye dairesi (Diyanet) olarak kullanılan ve kendisinin de Dar'ül Hikmette üye iken görev yaptığı binanın devrimlerden sonra kız lisesi yapılmasının yanlışlığını anlatırken, binanın ruh ve mânâsına zarar veren ve ehl-i imanın yüreklerini yakan bu yanlış 1926 senesinde bu binada çıkan bir yangının manen temizlediğini, bu olayın bazen ateşin sudan ziyade temizlik yaptığını gösterdiğini yazar. Bu bahsin hemen arkasından da Şeyhülİslâm Zembilli Ali Efendi'nin Kanuni'ye "Avrupa'dan şeriata aykırı kanun getirmekle öyle pis bir iş yaptın ki İstanbul'a getirdiğin kırkçeşme suları yüz senede bu kiri temizleyemez" dediğini nakleder.

İkinci meşrutiyet döneminde ulemanın ekserisi Batı tarzı bir kanun olarak gördükleri 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe konulmasını eleştirmiş, hatta reddetmişler, "şeriata dönme" iddiasıyla eski rejime, yani padişahın tek otorite olduğu mutlakiyete dönmeyi (rücüu/irticayı) talep etmişlerdir.

Buna karşılık Bediüzzaman bu dönemde padişahın yetkilerinin meşrut (sınırlandırılmış) olduğu Anayasalı rejime ve Meclisin kanun koyucu olmasına taraftar olmuştur. Münazarat adlı eseri bu husustaki izah ve delillerle doludur.

Bu kapsamda bilhassa "Meclis-i Mebusânda Hıristiyanlar, Yahudiler vardır; onların reylerinin şeriatta ne kıymeti vardır" sorusuna verdiği cevapta geçen açıklamalar önemlidir¹³. Özeti şu şekildedir:

13. Tam metin (*Münazarat*, 41):

Cevap: Evvelâ, meşverette hüküm ekserindir. Ekser ise, Müslümandır, altmıştan fazla ulemâdır. Mebus hürdür, hiçbir tesir altında olmamak gerektir. Demek, bâkim İslâm'dır.

Sânîyen: Saati yapmaktâ veyahut makineyi işletmekte, sanatkâr bir Haço ve Berham'ın reyi müteberdir; Şeriat reddetmediği gibi, Meclis-i Mebusândaki mesâlib-i siyâsiye ve menâfi-i iktisâdiye dahi ekseri bu kâbilden olduğundan, reddetmemek lâzım gelir. Ammâ ahkâm ve hukuku ise, zâten tebeddül etmez; tatbikat ve tercihâttr ki, meşverete ihtiyâç gösterir. Mebusların vazîfesi, o ahkâm ve hukuku sâ-i istimal etmemek ve bâzı kadı ve müftülerin bilelerine meydan vermemek için bâzı kânunları yapmak, etrâfına sur etmektir. Aslın tebdiline gitmek olamaz; gidilse, intihardır.

Öncelikle, demokratik meclislerde hüküm çoğunluğundur. Çoğunluk Müslüman'dır ve içlerinde âlimler de vardır. Milletvekili hürdür. Dolayısıyla mecliste İslâm hâkimdir.

İkinci olarak, Müslüman olmayanların fikrine ve ilmine, saat yapmak ve makine işletmek gibi konularda nasıl güveniyorsak kanun yapmak gibi hususlarda da güvenebiliriz. Zira çıkarılacak olan kanunların çoğunun dinî bir yönü yoktur. Buna karşılık dinî hükümler zaten değişmez ve değiştirilemez. Ancak bunların uygulaması ve ayrıntılarda neyin tercih edilmesi gerektiği konusunda meşveret edilir ve bunlar kanunla düzenlenebilir. Milletvekillerinin görevi de hâkimlerin ve müftülerin hilelerini engelleyebilmek için onları kanuni çerçeve içine almak üzere kesin hükümleri ihlal etmeden ayrıntıya ve usule yönelik kanun yapmaktır. Kesin hükümleri değiştirmeye kalkmak elbette intihar olur.

Nitekim 1924'ten itibaren Lozan'da verilen sözler tutulmaya başlanmış ve aslın tebdili yoluyla Batı'dan ahkâm dilencililiğine başlanmıştır. Bu da bir milletin kendi öz varlıklarına karşı intiharı mânâsına gelmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılmalıdır ki asıl mesele ve Kur'an hükümleriyle yasaklanmış olan husus, kanun yazma tarzı yani yöntem ve usul değildir. Asıl mesele dinin aslî kaynaklarında hüküm vazedilmiş olmayan hususlarda boşluk doldurmak maksadıyla hükümler koymak da değildir.

Asıl mesele, dinin temel kaynaklarında yani Kur'an'da ve sünnette hüküm bulunan konularda mevcut hükümleri -haşa- eski veya çağdışı oldukları gerekçesiyle beğenmeyip yeni hükümler aramak ve bunları daha ileri ve gelişmiş olduğu varsayılan Batı'dan almaktır. Ahkâmda Avrupa'ya dilencilik etmek budur. Avrupa bu açıdan gelişmiş değildir. Avrupa'nın kamu düzeni mülhazasıyla ya da hümanizm gibi felsefi gerekçelerle koyduğu "akıl ürünü" kanunlar ve bilhassa nefsi ve hevesi tatmine yönelik hürriyet serbestiyet kaideleri vahyin karşısında elbette kıymet ifade etmeyecektir.

Sonuç ve Çare: Medresetüzzehra Modeli

Bedüzzaman ilimsiz dinden kaynaklanan taassuba ve dinsiz ilimden kaynaklanan dinsizlik fikrine karşı çözüm olarak dinî ilimler ile modern bilimlerin mezcedilerek birlikte okutulacağı bir üniversite fikrini ifade eden ve gerçekleşmesi için sürekli gayret göstermekle yetinmeyip talebelerine de vasiyet ettiği Medresetüzzehra modelini, Batı ile ilişkilerin doğru bir zemine oturması için de gerekli görmektedir¹⁴. Özetle şöyle:

Dört hatalı kıyas eğitim sistemini bozuyor. Bu kıyasları teşhis edip engellemek gerekir.

Birincisi, ancak maddi meselelerde geçerli olması gereken Avrupa ilmini manevi konularda da geçerli saymak yanlıştır.

İkincisi, modern bilimin verilerinden yeterince haberdar olmayan ulemanın yetersizliğini dinî meselelere de sirayet ettirerek bu konulardaki hükümlerini de geçersiz saymak yanlıştır.

Üçüncüsü, bir kişinin modern bilimlerdeki mahareti sebebiyle gurura

*Asıl mesele
Kur'an'da
ve sünnette
hükmi bulunan
konularda mevcut
hükümleri -
haşa- eski veya
çağdışı oldukları
gerekçesiyle
beğenmeyip yeni
hükümler aramak
ve bunları daha
ileri ve gelişmiş
olduğu varsayılan
Batı'dan almaktır.*

14. Tam metin (Münazarat 127):

İşte o kıyaslar: Mâneviyatı maddiyata kıyas edip Avrupa sözünü onda dabi hüccet tutmak. Hem de bazı fünun-u cediti deyi bilmeyen ulemanın sözünü ulûm-u diniyede dabi kabul etmemek. Hem de fünun-u cedidede mahabreti için gurura gelip, dinde de nefisine itimad etmek. Hem de, selefi halefe, maziye hale kıyas edip haksız itirazda bulunmak gibi fasit kıyaslardır.

kapılıp “dinî alanda da ben bilirim” diye kelam etmeye kalkması yanlıştır.

Dördüncü olarak önceyi sonraya, geçmişî bu güne kıyas edip zamanın hükmüne itiraz etmek de yanlıştır.

Medresetüzzehra'nın özet ders kitabı Risale-i Nur Külliyyatı'dır. Bu üniversitenin talimat ve yönergeleri de Risalelerde mevcuttur. Batı karşısında net bir duruş geliştirmek gerektiğine inanan her akademisyene düşen, bu fikre sahip çıkmak ve geliştirerek tatbiki için gayret etmektir.

